

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L.

Megjelen havonként.

Márczius 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Ius gentium, ius civile és a rabszolgaság. Finály Henrik.— A körmöczi régi Kamara és grófjai.— Sophocles a magyar irodalomban. (Folytatás.) Közli: Szamosi János. — Adományjegyzék.

Ius gentium, ius civile és a rabszolgaság.

„Adalék a római rabszolgaság ismeretéhez“ czim alatt Dr. Farkas Lajos egyetemi tanár ur és igen tisztelt collegánk egy felette érdekes értekezés első részét tette közzé e lapokban, a melynek bévallott iránya és célja: megmutatni, hogy az a viszony, a mely a rabszolgaság intézménye következtében Romában, illetőleg a római ókori államban, ur és szolga, vagyis rabszolga és gazdája között nem csak ténylegesen létezett, hanem mint ténylegesen létező állami törvénnyel vagy törvényekkel szabályozva is volt: ez a jogviszony egyenesen és csak is a római ius civile-ben gyökerezik.

F. sok nehézségre bukkant mint kutató a római jogtörténelem terén az egyes intézmények keletkezése, fejlődése és végleges alakulása történelmének kiderítésére irányzott nyomozásai közben E nehézségek egyik főforrása az az összeegyeztethetlenség, vagy, a mint ő nevezi, következetlenség, a mely a számunkra fenmaradt adatok részint hézagos, részint egymásnak ellenmondó voltából származik, és a mely következetlenségről jogosan azt teszi fel, hogy magában az őseredeti római intézményben nem volt meg, hanem onnan származik, hogy utólagos ráfestés által akárhány vonása a római jog alaptételeinek elhomályosodott, annyira, hogy már nem is láthatjuk.

Ha tehát tisztán akarunk látni, arra kell törekednünk, hogy a ráfestett későbbi szinezés és máz alatt lappangó ősvonásokat felfedezzük. Ezt kísérti meg a római rabszolgaság tekintetében. Látni való, hogy a feladat felette érdekes.

Miothogy itt, a mint maga mondja, a rabszolgaság római alapgondolatát keresi, nem bocsátkozik annak a kutatásába, hogy a rabszolgaság általában miként keletkezett. Ugy találja, hogy a meddig történelmi nyomaink felérnek az

őskorba, a legkezdetlegesebb állami és társadalmi intézmények közt ott találjuk a rabszolgaságot, tehát típusa is alkalmasint ősi típusz: mondhatni nincs történelme a rabszolgaságnak.

Félünk, hogy ez az egy feltevése a tudós szerzőnek már előre véghetetlenül veszélyeztetni törekvésének sikerét. Ha a rabszolgaság oly ősi intézmény, kétségen kívül régibb mint Róma és a római jog; sőt miután kétséget nem szenved, hogy minden *ius civile*, tehát a római is, ifjabb mint a *civitas* első alakulása, mivel minden esetre előbb létezni kell a *civitas*nak, és csak azután fejlődhetik ki benne az a *ius proprium civitatis*, a mely Gaius világos szavai szerint: *ipsius proprium est vocaturque ius civile*: tehát magában Romában is, előbb voltak rabszolgák, mint a hogy formászerű *ius civile* keletkezett, a mely ismét Gaius szerint *constat ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, cet.* Ez a *ius civile*, a mely akkor, a mikor első alapvonalaiiban keletkezni kezdett, a rabszolgaságot mint létező állapotot és viszonyt már készen találta, az e viszonyból származó, vagy, ha úgy tetszik, e viszonyra vonatkozó jogtételket formulázhatta, szabályozhatta, módosíthatta, vagy hogy megmaradjunk a képes beszédben, a maga saját színére megfesthette; de semmi esetre sem teremtette.

Ez ellenvetésre jogosan azt felelheti F. hogy ő nem is vitatja, hogy a római *ius civile* teremtette a rabszolgaságot, csak azt, hogy a római *ius civile* teremtette a „római“ rabszolgaságot, az az, azt a sajátos jogviszonyt, a mely éppen a római államban szabályozta a rabszolgaságot.

Kövessük tehát kutatását!

Azt monja: „A rabszolgaság a jogalanyiség vagy személyiség teljes negatívója; tehát nem tehet benne fokozat, emelkedés vagy esés: nincs benne levés, történet.“ Bizonyosságul felhozza a római jog ama rideg tételét: *in servorum conditione nulla differentia est.*“

Elfogadva azt az alaptételt, hogy a rabszolgaság a jogalanyiség abszolút negatívója, azt is el kell fogadnunk, hogy fokozat benne nincs. De minthogy a legridegebb római jogász sem tagadhatja, hogy egyfelől van eset rá, hogy szabad ember rabszolgává lesz, valamint másfelől az sem lehetetlen, hogy a rabszolgából, ha nem is teljes polgárjogu *civis Romanus*, de legalább némi polgárjoggal felruházott szabad ember váljék; tán csak megmarad ebben a teljes negatívóban egy kis csirázható magva a jogalanyiságnak; hiszen kedvező körülmények közt csakugyan ki is csirázik. De ez mellékes dolog. Csakugyan addig, a meddig rabszolga, áll reá nézve a fennebbi tétel. De vajjon csak a római rabszolgára nézve áll-e? és általában csak tulajdonképpi rabszolga van e helyzetben? Nincs é éppen abban

az állapotban a világ minden rabszolgája? Vagy van valami jogalanyisága egy despoticus autokrator valamely alattvalójának, ha szinte satrapa is, vagy nagyvezér, vagy az uralkodó kényur császári vérből származott saját legközelebbi rokona?

Ezt nem mi vitatjuk, hanem maga Gaius, a kit méltán tekintünk a régi római jogismeret egyik főforrásának, azt mondván (I, 52): *In potestate itaque sunt servi dominorum, quae quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus, dominis in servis vitae necisque potestatem esse, et quodeunque per servum acquiritur, id domino acquiri.* Gaius evvel azt erősíti, hogy a *servitust* a *ius gentium*-ból származó intézménynek tekinti, éppen úgy mint más római jogászok is, a kiket maga F. is idéz. De F. evvel szemben azt vitatja, hogy a római jogászokon annyira uralkodott az az eszme, hogy a legelső rabszolgaság háborúnak volt a következménye, hogy „jóllehet a rabszolgaság jogi okai tulajdonképpen az eredeti városi jogból, a *ius civile* köréből kerülnek ki, a szolgaságot a jog alapjellegével, világos ellenmondásban folytonosan nem *civilis*, hanem *iuris gentium* természetűnek veszik.“ — — „A *ius civile*re pedig, ha reflectálnak is, a *dominium* létesítő okául a *ius gentium* vagylagosan mindig ott van“ — — „a nélkül, hogy e dualismus eredeti lehetetlenségét csak egy szóval is kizárnák.“

Csakugyan furcsa, hogy a római jogászok nem csak „e dualismus eredeti lehetetlenségét“ nem vették észre, hanem, ha lehet hinni annak, a mit ők magok mondtak, nem is láttak itt semmi dualismust. „*Servi autem aut nascuntur aut fiunt nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut iure gentium, id est ex captivitate, aut iure civili, cum homo liber maior viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est.*“ Hol van itt a dualismus? Az egyik egy módon, a másik más módon lesz rabszolgává; de ha egyszer azzá vált, azután: „*in servorum conditione nulla differentia est.*“

Mint hogy nem vagyunk jogászok, legtávolabbról se juthat eszünkbe szakemberrel jogi felfogás kérdéseiben vitatkozni. Nekünk csak egy közös terünk van, a melyen összetűzhetünk, a történelem tere, egy fegyverünk, a melylyel küzdhetünk, a logikai következtetés az előttünk levő kétségbevonhatatlan adatokból: nekünk nem lehet célunk egymás fölött győzedelmeskedni, hanem ha a nyilvánosság előtt bátorkodunk mint laikusok ellenvetéseket emelni az *ex professo* jogász állításai ellen, azt ohajtjuk, hogy a jogász világosítson fel, hadd okuljunk mi is, más nem jogászok is, a kik mindazonáltal érdekelve vannak akár mint régészek, akár mint történetbuvárok a kérdés tisztázásában.

A jogász, úgy látszik, azt a mit a régi írók *ius gentium*-nak neveztek, és azt, a mit *ius civile*-nek mondtak, mint oly ellentétes, egymást annyira kizáró, szóval oly összeférhetetlen két dolgot állítja egymással szembe, hogy ha valaki valamely jogi állapotról beszélve, azt mondja, hogy ez állapot lehet néha *ius gentium*, máskor meg *ius civile* köréből vett jogelmélet következménye, vagy alkalmazásának eredménye, összecsgezhetetlen dualismust lát benne. Mi a kik jó hiszemüleg azt a nézetet valljuk, hogy az ókori írók nem csak tudták, hogy mit akarnak mondani, hanem elég tisztán és érthetően ki is mondták: ezt a dualismust nem birjuk felfedezni. Lássuk ugyanis miként nyilatkoznak arra nézve, hogy ők mit jelölnek e szóval „*ius gentium*”?

Első helyen Gaius (I. 1.) így nyilatkozik: „*quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civile, — — quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur, vocaturque ius gentium.*”

Ezt a nyilatkozatát Gaiusnak a Justinianus Institúciói (I, 2, 1.) szóról szóra ismétlik, mint általánosan elfogadott tételt, eleibe tevén egy értelmezést a „*ius naturale*”-ról, a melyre, mint a jelen kérdésre kiválóan érdekes világot vetőre még visszateérünk. Tovább menve még bővebben fejtegeti a következő szókban: „*ius autem gentium omni humano generi commune est. nam usu exigente et humanis necessitatibus gentes humanae quaedam sibi constituerunt: bella etenim orta sunt et captivitates secutae et servitutes, quae sunt iuri naturali contrariae iure enim naturali ab initio omnes homines liberi nascebantur. Ex hoc iure gentium et omnes paene contractus introducti sunt; ut emptio venditio, locatio conductio, societas, depositum, mutuum et alii innumerabiles.*”

Menjünk át a Justinianus-féle törvény idézetek gyűjteményére mindjárt az I. könyv 1-ső czíme alatt együtt találjuk az ide vonatkozó helyeket, a melyekből rövidség okáért csak a következőket igtatjuk ide:

1 Ulpianus §. 3. *Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium quae in terra quae mari nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris atque feminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio. — —*

§. 4. *Jus gentium est, quo gentes humanae utuntur, quod a naturali recedere, facile intelligere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit:*

Tán meg se kell mondanunk, hogy ez idézet eleje szóról szóra a Justinianus *Institutio*iba is átment, és alkalmasint általánosan elfogadott tétel volt, mert a mindjárt utána következő helyeken, Pomponiusból és Florentinusból idézett példák, legalább is hason értelmű meghatározás felvilágosítására szolgálhattak.

5. Hermogenianus. *Ex hoc iure gentium introducta bella: discretæ gentes: regna condita: dominia distincta: agris termini positi: aedificia collocata: commercium, emptiones, venditiones, locationes, obligationes institutæ; exceptis quibusdam, quæ iure civili introductæ sunt.*

Mindjárt utána Ulpianus-ból:

Jus civile est, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit, nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est civile, efficitur.

A mi egyszerű, elfogulatlan eszünkkel ez elég tisztán szóló idézetekből, a melyekben sehol semmi ellenmondást vagy összeegyeztethetlenséget sem tudunk felfedezni, a következőt tanuljuk:

Előbbször is: hogy *ius gentium* a római jogásznak semmi esetre sem az, a mit ma „nemzetközi jognak“ neveznek, noha tagadhatatlanul a nemzetközi jog is e régi értelmű *ius gentium* alapelvein épült fel; mert a *ius gentium* az adott értelmezések szerint magába foglalja nem csak a nemzetközi, hanem a polgárjog összes tételeinek jogi alapelveit.

Másodszor: hogy a *ius civile* nem csak ellentétben nincs a *ius gentium*-mal, hanem elveiben, alapfogalmaiban vele azonos. Voltaképpen azt lehetne mondani, hogy a *ius civile* sehol és soha se teremtett jogelveket, hanem csak az által vált *ius proprium civitatis*-sá, hogy szilárdan megállította, megszabta és rendezte azokat a módokat, eljárásokat és formásokat, a melyek alatt a *ius gentium* jogelvei az illető civitas sajátosságos belviszonyai közt gyakorlati alkalmazást nyernek és érvényre jutnak, lévén némelykor két állam *ius civile*je egyes tételei közt semmi más különbség, minthogy két különböző nyelven vannak kifejezve.

Mi tehát azt hisszük, hogy voltaképpen minden intézménye minden *ius civile*nek a *ius gentium*-ban meglevő valamely jogelvben gyökerezik, és hogy tehát nem téved az, a ki a tétel polgári törvény valamely jogi alapelvét a *ius gentium*-ra viszi vissza, ha ugyan nem akarjuk azt vitatni, hogy az antik római jogászok nem értették, miről beszélnek, vagy nem tudták kifejezni, mit értenek.

De az Ulpianus nyilatkozata a *ius naturale*-ről még tovább is megyén. Nála még a „*matrimonium*“ is a *ius naturale* származéka, és a *ius gentium* csak abban különbözik a *ius naturalé*tól, hogy nem terjed ki az állatokra.

Mintha csak azt mondaná: a *ius naturale* az, a mit ti természet törvényének szoktatok mondani, mert még az öktalan állat is ösztönszerűleg követi. Ezt, és csak is ezt követi az ember is az ő legkezdetlegesebb vad állapotában; de a mint az ember fejlődni kezd, és e fejlődésnek arra a fokára eljut, a melyen öntudatára ébred annak, hogy neki van esze, vannak tehetségei, a melyek segítségével egyfelől fel tudja fogni a természet törvényének ész- és czélszerűségét, másfelől bizonyos tekintetben és irányban függetlenné bírja magát tenni a természet törvényeiből származó ösztönöktől, sőt anynyiban felül emelkedhetik rajtok, hogy mint szolgálait a maga czéljai elérésére igénybe vehesse az általok szabályozott erőket: a tapasztalatilag megismert természeti törvényeket. rendszerbe szedi, elvonja a rendszerbe szedett ez ismeretéből a maga esze szerinti elveket, és ez elveket kezdi alkalmazni azoknak a viszonyoknak a szabályozására, a melyekben ő természetesen rendeltetése és hajlama szerint való érintkezése embertársaival beleviszi. Ez érintkezés egy elemet visz belé ez elvekbe, a mely a természet törvényében nincs, vagy legalább nincs világosan kifejezve, t. i. a kölcsönösség elvét, a melynek közvetlen származéka az, hogy a törvény két irányban nyer kifejezést az alkalmazásban, t. i. cselekvő irányban mint „jog“ és szenvedő irányban mint „kötelesség“. A fejlődés e fokának elérése előtt még csak fogalma se létezett a „jog“-nak. Azt lehet mondani, hogy csak e fogalom megérésével vált az ember emberré, és alkalmassá arra, hogy társadalmat alkosson. E kezdetleges fogalma a jognak azonban egészen általános, még nincs semmi rendszeres osztályozás, a mely a jogokat minőségek szerint megkülönbözteti, úgy lehetne nevezni, hogy általános emberjog. Ez általános emberjogot magával viszi az ember abba a legelső társadalomba, a melyet alakít, és a mikor ebből kifejlődik a nemzetiség, az állam, akkor az az általános, őseredeti emberjog minden államban, minden nemzetnél egyaránt marad érvényben, és így válik a nemzetek közös, mindenütt érvényes jogává, a melyet mi *ius gentium*nak nevezünk. Ám még ez is nagyon kezdetleges állapot; az általános jogfogalom éppen általános, volta következtében még egy kissé chaoticus természetű. Minthogy az a fel fogás, hogy az egyes társadalmak, nemzetek, államok ismét magasabb rangu egyének, a melyekre nézve az elkerülhetetlen érintkezés ismét kölcsönösségen alapuló jogokat és kötelessége-

ket szül, csak egy későbbi fejlettebb állapotnak lehet eredménye, fel kell tennünk, hogy darab ideig csak az az általános *ius gentium* volt érvényes, és csak nagy későre vált kétféle, a menyinyiben a benne foglalt általános jogelvek ismét két irányban jöttek alkalmazásban, egyfelől t. i. a nemzetek és államok közötti viszonyok szabályozására, másfelől az egy nemzet vagy állam kebelében élő egyesek közötti viszonyok szabályozására; az elsőt *ti nemzetközi jognak* nevezitek; mi rómaiakul ezt nem ismertük abban az időben, a mikor a mi jogtudományunk már anynyira ki volt fejlődve, hogy ezt a nemzetközi jogot, mint külön jogot felfoghattuk volna; minket a világalom már anynyira elkábitott volt, hogy nem ismertünk el magunkkal szemben semmi jogot. Abban az ősidőben, a mikor Róma is csak egy önálló község volt, a melynek szüksége volt szövetségessékre, létezett valami afféle köztünk, akkor *ius fetiale* nak nevezték, de csak homályosan emlékszünk rá. A másodikat mi is úgy neveztük *ius civile*, *ti is* úgy mondjátok *polgári jog*.

Igy fogjuk fel mi a *ius gentium* és *ius civile* viszonyát egymáshoz a római antik jogászok értelmezése szerint. Ha e felfogásunk téves, elég bőven fejtettük ki, hogy a jogász megczáfolhassa, rendre utasíthasson; de ha heljes, akkor szerintünk az a vita, hogy valamely intézmény a *ius gentium*-ban vagy a *ius civile*-ben gyökerezik-e éppen oly meddő, mint ha a felett vitatkoznánk, hogy egy bizonyos asztal fából van-e vagy . . . deszkából.

Ha csak vitatkozni akarnánk, itt megállhatnánk; de mi tanulni kívánunk, és azért folytatjuk észrevételeinket tudós barátunk állításaira.

Arra a szorosan jogászati finom megkülönböztetésre, hogy „egy puszta tény, a „nuda voluntas,“ egy magára jogokat létesíteni nem képes;“ csak azzal az aggodalommal reflectálunk, hogy puszta tény alig ha egy jelentésű evvel: nuda voluntas. Mi a történelemből azt látjuk, hogy a jogok mindenütt és minden irányban tények által előállott viszonyoknak köszönik azt, hogy az emberek észrevették, szabályozták; már pedig egy észre nem vett, nem szabályozott valami nem lehet jog. A tökélyesen kifejlett, egészen rendezett államban igaz az, hogy valamely jogi állapot csak is jog útján jöhet létre, csak jogi alapon létezhetik, de nem áll a kezdetleges, fejlődő államban, ott a tényleges állapot mindig megelőzi a jogállapotot. Sőt ma Európa legmiveltebb jogállamaiban szemünkkel láthatjuk, hogy itt is új állapotok új jogoknak adnak lételt és nem megfordítva. Kinck juthatott volna eszibe a vasuti közlekedésre vonatkozó

jogokra még csak gondolni is, mielőtt vasut létezett? Rómában a servitus kétségtelenül egy jogállapot volt, a melyet törvények szabályoztak, de a tényleges servitus kétségtelenül megelőzte a maga jogi szabályozását.

Hasonló aggodalom lep meg a következő 4. pont olvasásakor. Itt már nem szerénykedünk, itt a magunk határán vagyunk. Servitus est constitutio iuris gentium, iure gentium servitus invasit; ebből F. azt olvassa ki, hogy „a legyőzött ellenség, magának a legyőzöttségnek következtében rabszolgává lesz,“ és e felfogását igazolja Justinianus compilatorai bizonyosságával, a kik azt mondják: „Servi autem . . . fiunt iure gentium, id est ex captivitate.“ No már egyikéből ez idézeteknek, de még a jegyzésbe tett Marcianus félcmondásból, ha nem szakasztjuk ki kapcsolatából, semmi szin alatt sem következik az, a mit F. olvas ki belőle, t. i. Captivitas = servitus. Ezt soha római író nem mondta, nem gondolta. Így oda állítva ez merő ráfogás. Nem mondanak ők egyebet, mint azt, hogy a hadi foglyokból is telnek rabszolgák, a mi tagadhatatlan tény, de nem azt, hogy minden hadi fogoly mint ilyen rabszolga is. Ha pedig a hadi fogolyból lehetet rabszolga, ez a rabszolgaság csakugyan a ius gentium-ból származott, és ezen nincs mit ezáfolni. F. itt, nem tudjuk szándékosan és öntudatosan-é, egy kis játékot űz a ius gentium kifejezés értelmezésével, azt mondván, hogy e vonatkozásban csak olyan nemzetközi jog félét érthet rajta, az pedig nem létezhetett a rabszolgaság első keletkezése korában. Mint nemzetközi jog nem; de mint ius gentium a római írók értelmezése szerint igen is, mert ez oly régi mint az emberiség jogfogalma általában.

F. azt állítja, hogy a rómaiak nemzetközi jogot nem ismertek; ebben igaza van, de csak részben. A hatalmas Róma, quae iura dabat orbi terrarum, nem ismerte. A királyi Róma, a köztársasági Róma, elején nagyon is ismerte. Vagy hogy értelmezi F. azt a jogot, a mely szerint Róma szövetségek, kereskedelmi szerződéseket, ideiglenes fegyvernugvást kötött más önálló államokkal, vagy választott bírói szerepet vállalt önálló államok határvillongásainál, vagy berontott csapatok rablásaiért elégtételt követelt más államtól? Vajjon mire vonatkozott ősrómai felfogás szerint az a pietas és az a iustitia, a mely szerint ítélték a felett, ha vajjon egy megindítandó háboru bellum iustum et pium lesz-é, ha nem nemzetközi jog szerinti igazságságra?

De neki erre szüksége volt, mert ő az occupatio által létesített jogállapotot, csak is a »res nullius« fogalmára kívánja alapítani. De, mi engedelmet kérünk, mi ugy tudjuk, hogy nem

csak a „res nullius“-t lehet occupálni, hanem mindent, ha az occupans erősebb mint a jogszerű tulajdonos. A lelkiismeret, a jogtisztelet politikai kérdésekben vajmi csekély befolyással volt hajdan és van még ma is!

Bizony az occupatio, akárhogy vesszünk, csak a ius fortioris-ra támaszkodik. Hogy mennyire volt ez benne a legrégibb római jogfelfogásban, arra a római őstörténelem halommal nyújtja a bizonyságokat. A sok közül utalunk az Alba Longa elpusztítására és elfoglalására Tullus Hostilius király alatt, és ajánljuk figyelembe Livius I, 37, következő helyét: „deditosque Collatinos ita accipio, eamque deditiois formulam esse: Rex (Tarquinius Priscus) interrogavit: Estisne vos legati oratoresque missi a populo Collatino, ut vos populumque Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est Deditisne vos, populumque Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra utensilia, divina humanae omnia, in meam populique Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.“ Tessék ebből azt kiolvasni, hogy Collatia és a populus Collatinus „res nullius“ volt, vagy hogy ez a deditio önkényt történt, és nem kényszerűségből, vagy hogy ez nem occupatio!

Ez a deditio nézetünk szerint az a jogi cselekmény, a mely az occupansnak formailag is megadja a dominiumot, a melyet tényleg mint fortior, mint győztes már megszerzett. Avval a dominiummal azonban a magát megadott dediticius még nem rabszolga, éppen oly kevésbé, mint a harez folytában fogásba esett captivus. A dominus, a kinek ditiója vagy dominiuma alá esett, egyelőre csak rendelkezési jogát veszi igénybe és e jog alapján határoz felette. Ha tetszik, egészen megkegyelmez neki, visszahelyezi régi állapotába; ha nem kegyelmez egészen, elveszi a vagyonának egy részét, a többit a szabadságával együtt visszaajándékozta neki, és ez csak kegyelem, jogos igénye erre a dediticiusnak nincs; ha végre teljesen akarja igénybe venni dominiumbeli jogát, elveszi egész vagyonát, őt magát pedig rabszolgává teszi és mint ilyet vagy magának tartja meg, vagy eladja másnak. Nézetünk szerint itt van a sarkpont, a mely körül a kérdés eldöntése forog. A háboru nemzetközi ügy, tehát mindenképpen a ius gentium szempontja alá esik; a háboru egyenes következménye a captivitas és a deditio; ezek tehát a ius gentium kifolyásai, mégis dominiumot alapítanak; e dominium alapján teszi a győztes a foglyot vagy meghódoltat rabszolgává, megfosztja személyiségétől és lesz belőle dolog, res = mancipium. Mihelyt azzá lett, hatalmába keríti a ius civile, és rendelkezik felette mint res mancipi felett, a mely már valakinek magántulajdona, és mint ilyen adás vevés tár-

gya, ha szinte első tulajdonosa maga az állam is. Jegyezzük meg jól, hogy éppen ebben a tekintetben vélünk igazságot szolgáltatni a tős-gyökeres római jogfelfogásnak. E felfogás szerint szabad embert lehetetlen eladni, ha valaki tette, mint plagiator bűnhődött. Nem lesz tehát senki rabszolgává az által, hogy eladják, sőt, ha eladnák szabad embert, vissza vindicálhatja a vevőtől akár ki; hanem előbb kell rabszolgává lennie, és csak azután lehet eladni. E felfogás mellett tanuskodik a római büntető törvény egy nevezetes rendelkezése: Ha római polgár oly büntényt követ el, a mely halálbüntetést von maga után — mint-hogy római polgárt büntényért kivégezni nem szabad — előbb rabszolgává teszik, aztán megvesszőzik, és így hajtják végre aztán a halálos ítéletet, a mit úgy neveztek: „more maiorum supplicium sumere,“ bizonyságául annak, hogy ez nagyon régi felfogás. (Lásd egyébaránt még azt az undorító esetet, a melyet Tacitus Ann. VI, 1, 4 beszél).

Az elmondottakból, azt hisszük, elég biztosan indokolhatjuk abbéli nézetünket, hogy igen is van a *ius gentium*ban sok „*naturalis ratio*,“ és ez a nagyobbára *naturalis ration* alapuló *ius gentium* létesíthet oly jogállapotot, a melyet aztán mint kész létezőt a *ius civile* vesz át, és fejt tovább a maga *civilis ratio*-ja szerint.

A 6. pontban F, fejtegeti nézetét arról a különbségről, a mely *captivus* és *servus* közt van. Erre nézve fennebb mi is kimondtuk és bizonyítani igyekeztünk, hogy a *captivitas* még nem *servitus*, hanem egy ideiglenes állapot, és e tekintetben a mi eredményünk a F.-ével azonos. De nem oszthatjuk F. azt a következtetését, a mely szerint a szabadulási módok különböző voltából merít, mivel szorosán véve itt nincs is különbség. Csak vegyük a dolgot úgy, a hogy van. A *captivitas* ideiglenes állapot. Mért? mert megszűnhetik. De hát a *servitus* nem szűnhetik meg? De igen is; a *servus* is felszabadulhat, és így a *servitust* is csak némi korlátozással lehet végleges állapotnak tekinteni. Am de másként szabadul meg a *captivus*, másként a *servus*, más jogi állapotba lép a felszabadult *captivus*, másba a felszabadult *servus*! Lássuk:

Miként szabadul meg a *captivus*? Felelet különböző módon, u. m.:

a) még a háboru folytában szabadulhat vagy kieserélés, vagy kiváltás, vagy megszökés útján.

b) a háboru bevégezése után a békekötés feltételei értelmében, ha a győztes fél a maga hadi foglyai haza bocsátását kiköti, vagy kegyelem útján, ha a győztes fél a nála fogtságban levőket vagy merő nagylelkűségből vagy bizonyos váltóságért szabadon haza bocsátja.

Mind ezekben az esetekben a haza térő hadi fogoly a maga hazájában rögtön és feltétlenül tökéletesen visszanyeri összes jogait és birtokait úgy a mint a fogságba esés előtt bírta. Rómában, a római polgárra nézve ezt postliminiumnak nevezték.

Hát hogy szabadul meg a rabszolgs? A rabszolga mint eladható és megvásárolható tárgy kétségen kívül elcserélhető is volt, és kiváltható is. Igaz, nem találunk sehol bebizonyított példát rá, hogy valaha tényleg történt volna rabszolgcseré egy rabszolga megszabadítása érdekében, de azt hisszük a lehetőség tagadhatatlan; hogy a megváltás lehető volt, bizonyítja egyebek közt az is, hogy a rabszolgának lehetett saját peculiumából maga magát megváltani. A rabszolga meg is szökhetett, és ha sikerült neki a római ditio határán túl menekülni, szabad volt.

A rabszolga úgy is szabadulhatott meg, ha gazdája vagy jutalmul rendkívüli szolgálatokért vagy csupa nagylelkűségből felszabadította.

A rabszolgát az állam is ajándékozhatta meg szabadsággal, ha az állam irányában szerzett valamely rendkívüli érdemért meg akarta jutalmazni, és ily esetben, ha nem forgott fenn a rabszolga gazdájával szemben vagyonek Kobzás, az állam a gazdának váltságot fizetett.

És mily állapotba jutott a felszabadult rabszolga? Felelet: akármi módon szabadult meg, ha visszatért a hazájába, és a hazája független, önálló állam volt, a maga hazájában éppen oly *ius postliminii* szerint mint a *captivus*. Ha ott akart maradni, a hol felszabadult, éppen úgy elvesztette a *postliminiumot*, mint az a római *captivus*, a ki a békekötés által felszabadulván „*sua voluntate apud hostes mansit*“.

Azt hisszük, előadásunk kifogástalan. Mit tanulunk hát belőle! Azt, hogy az illető saját erejéből a *captivusban* alvó *libertas* csak egy esetben ébred fel, t. i. ha szökik; ám ez a rabszolgánál is úgy van. Vagy ha F. azt érti, hogy az alvó szabadság a *captivusban* a maga saját erejéből felébred a kiszabadulás pillanatában, mi azt vitatjuk, hogy az a rabszolgánál éppen úgy van, és e tekintetben csakugyan nincs különbség *captivus* és *servus* közt.

Csak ne legyen örökké a világalomra jutott hatalmas Róma a szemünk előtt, hanem az a Róma, a mely mellett léteztek még más önálló államok is. Vajjon a *cherusk* rabszolgától, ha haza szabadult, kérdezte-é otthon valaki, hogy római *servitiumából* a *ius Quiritium* szerint való formáság szerint szabadult-é fel? Éppen oly kevésbé, mint a hogy Rómában a Germánok földén rabszolgaságba jutott rómainakól kérdezték, ha Ró-

mába szabadult haza, hogy vajjon úgy szabadult-é fel, mint a hogy az illető germán törzs *ius civile*je rendeli.

Ime egy újabb erősség a mellett, hogy ha valamely jog-állapot létesítésénél és szabályozásánál *ius gentium* és *ius civile* találkoznak, e találkozás nem *collisio*, nem áll elő öszszeegyez-tethetlen dualismus, hanem egyetértő öszmunkálás, a melyben az egyik tényező úgy szólván félgyártmányt szolgáltat a másiknak, a ki aztán tovább feldolgozza és kikészíti.

Lám a *ius postliminii* kétségen kívül a *ius civile* körébe tartozik; de vajjon jutott volna-é valaha eszibe az államnak e jogot szabályozni, ha nem lett volna *captivitas*, és származhatik-é *captivitas* egyébből mint háboruból? Már pedig a *ius belli* kétségtelenül *ius gentium*, még is általa és utána fejlődik a *postliminium*, a mely éppen oly kétségtelenül *ius civile*. Ha tehát Isidorus V, 6 a *ius gentium*ba sorolja és Paulus L. 19. Dig. XLIX, 15, pr. a „*naturalis aequitas*“-ból származtatja, ezek a jogászok igen jól tudták, mit beszélnek.

Ha eddig általános szempontból igyekeztünk magunknak F. eszmejárása felett okoskodva felvilágosítást szerezni az iránt, hogy hát a rabszolgaság csakugyan *iure gentium* jött-é létre, vagy pedig *ius civile* alapján; most egyszerre zavarba hoz F. egy hirtelen fordulattal, a midőn a 7. pontban egyszerre csak egészen más térre megy át, és azt kezdi bizonyítani, hogy az egyes római egyenesen *ex hostibus manu capiendo* nem tud semmit, tehát rabszolgát sem jogosan szerezni, hanem csak úgy szerezheti, ha „*e praeda sub corona*“ megvásárolja, és erre a következő következtetést alapítja: „Elhódítás nélkül természetesen nincs zsákmány, nincs mit eladni; de éppen oly bizonyos, hogy jogi jelleget a zsákmány csak ama jogi módok által nyer, vagy is hogy az eredeti jogi okot ezen jogi módok alkalmazása képezi; minek folytán, ha annak a jogi állapotnak, a melyet *servitus*nak neveznek, keletkezési okát keressük, csak a *ius civile* körén belül fogjuk csupán megkaphatni.“

Ha jól értjük e kissé igen is tömötten kifejezett okoskodást, azt mondja vele, hogy: az egyes római *servitus* csak *sub corona emendo* szerezhet, tehát vásárlás útján; vásárlás a *ius civile* szabott formái alkalmazásával jöhet csak érvényesen létre; a rabszolga tehát egy *iuris civilis* cselekmény által juthat csak abba a jogi viszonyba az ő gazdájához, a melyet *servitus*nak neveznek; mielőtt megvette a gazdája, nem volt e jogi viszonyban, tehát a vásár ténye alapítja és teremti e viszonyt.

A mily tetszetős e következtetés az első pillanatra, oly kevésbé tartható, ha komolyan nézünk a szeme közé. Mellőzve azt az ugrást, a mely itt a rabszolgai állapot jogi minősége

helyére a rabszolga jogi viszonyát a gazdájához csempészi bé a vizsgálódásba, magában a következtetés láncolatában is hézag van. Mert jó, igaz, Caius nem szerezhethet rabszolgát, csak vásár útján; ám vásár útján jogosan csak is úgy szerezhethi, ha olyantól veszi, a ki tulajdonos, még pedig *optimo iure* tulajdonos. Már ha a vásárlás *sub hasta* vagy *sub corona* történik, ki az a tulajdonos, a ki eladja? A *quaestor* nem, az *imperator* sem, még kevésbbé az ott szereplő *praeco* vagy *scriba*. Ki hát? Nem más mint a *populus Romanus Quiritium*, a győztes állam, a ki erőhatalommal kényszerítette az ellenséget *deditora*, és aztán ugyan e hatalmánál fogva kimondta a *dediticiusokra* a határozatot: *ut sub corona venum dentur*. És már most azt kérdejük, miféle nép az, a melyet a *quaestor sub corona* árul? Önkényű a felelet: rabszolgák, rabszolgákká lettek pedig *ex captivitate*, egy határozat által, a melyet vagy az *imperator* maga az *imperium*beli teljhatalmából, vagy a *senatussal*, esetleg még egy valóságos törvény *rogatio*jával hozott. F. tán nem is vette észre, hogy mi minden következik az ő okoskodásából. A zsákmány, u. m. jogi jelleget csak a *ius civile* jogi módjai alkalmazása által nyer. Vajjon azt érti-é, hogy a zsákmány, mind addig, a míg eladva nincs, *res nullius*? Hát már az a minősítése, hogy zsákmány, nem jogi jelleg? *Quo iure* teszi a vezér eladóvá, *quo iure* árulja a *quaestor*? Ha a *sub hasta* árba bocsátott fogoly csak az által válkén rabszolgává, hogy egy római polgár megvásárolja és *ex iure Quiritium* sajátjává teszi, ebből az következnék, hogy ha történetesen az árultak közül valamelyik el nem kelne, ez nem válkén rabszolgává, hanem szabad embernek marad. Ha rabszolga csak az, a ki egy határozottan megnevezett egyes római polgár *mancipiuma*, mi aztán az értelme a „*servus publicus populi Romani*“ elnevezése alatt előforduló rabszolgának? Ezeknek állása sincs jogilag szabályozva? Pedig ezek semmi féle *ius civile* által szabályozott *procedurán* nem mentek át, hanem *ex captivitate* a *dominiumot* nyert állam mint *dominus* magának tartja meg és a közszolgálatra használja fel. Ha arra, hogy valaki rabszolga legyen, okvetetlenül szükséges egy személyes gazda, még az is következik, hogy a ki természetes, törvényes örökösök és végrendelet nélkül elhalt, annak a rabszolgái megszűnnek rabszolgák lenni, mivel nincs gazdájok. De nem! A kit egyszer balsorsa rabszolgává tett, az addig, a míg valamiképpen felszabadul, rabszolga, akár van személyes gazdája, akár nincs. Nem az teszi rabszolgává, hogy ténylegesen *mancipiuma* egy bizonyos *dominusnak*, hanem az, hogy akármely perezen *dominus* *mancipiumává* válhatik, mert elvesztette szabadságát, elvesztette jogalanyiságát.

A 8-ik pontban ismét egy hasonló következtetéssel találkozunk. Mivel a *ius civile* körén belül is találunk rabszolgaságot szülő okra, azt következtethetjük — úgy mond F. — hogy a rabszolgaság magának a római közéletnek is lehetett egyik *formatioja*, hogy az első rabszolga nem az elfogott ellenség volt, hanem éppen ellenkezőleg Rómának saját népességéből került ki. Ezt, ugymond, így képzelem, holott a feltevést közvetlen adatokkal nem tudja bizonyítani.

Elhiszszük! a létező adatok éppen az ellenkezőt bizonyítják. Legelőb is jegyezzük meg, hogy a *ius civile* a régiek értelmében, mint *ius proprium civitatis*, a büntető törvényt is magában foglalja, és már most lássuk mi módon lehetett római *ius civile* alapján római szabad polgár rabszolgává.

Itt legelőbb találkozunk avval a rabszolgasággal, a mely bírói ítélet következménye, névszerint az adóst, a ki nem tudott fizetni, odaitélto a bíró (*adjudicavit*, *addixit*) a hitelezőjének, a ki az *addictus*t fogságba tehetta, de köteles volt, három *nundinae*-n őt a piacra kivinni, és ott egy nyilvános felszólítást tenni, hogy valaki váltsa ki adóssága lefizetésével. Ha nem akadt, a ki kiváltsa, a harmadik vásárnap után tehetett vele a hitelező, a mit akart. Megölhette, kényszermunkára használhatta, vagy eladhatta. Csak ez utóbbi esetben vált rabszolgává; mert ha maga dolgoztatta, a római jog nem tekintette „*servus*”-nak, hanem csak *adjudicatus*-nak, és az nagy különbség: az *adiudicatus* t. i. ha utólagosan mégis sikerült neki magát megváltani, az adóssági fogságból kiszabadulva ismét *ingenuus* lett, a *servus* soha többé. De ha eladta is, a *mos maiorum* azt követelte, hogy adja el *trans Tiberim*, az az külföldre. A római nemzeti önérzet felháborodott arra a gondolatra, hogy az *ingenuus civis Romanus* a maga saját hazájában rabszolgaságra jusson (Gell. XX, 1.)

Tökélyesen hasonló a *fur manifestus* esete, ezt is odaitélte a bíró annak, a kit meglóptott, de erre nézve is világosan ki van mondva: (Gaius III, 189) „*utrum autem servus officretur ex additione, an adjudicati loco constitueretur veteres quae-rebant*“.

Következik két eset, a melyben a rabszolgaság politikai vétség büntetése. A ki kivonta magát a *census* alól, hogy kikerülhesse a *tributum* fizetését és a katonai szolgálatot, azt az állam eladatta külföldre. A ki mint katona kötelezett nem jelent meg az újonczozásra, vagy a zászló alól elszökött, *consul et bona et ipsum vendidit*.

Rabszolgává vált továbbá a fiu, a kit apja külföldre eladott.

Marcian. Dig. I, 5, 5, § 1. si quis se maior XX annis ad pretium participandum venire passus est, a csalárd szándék büntetéseül rabszolgának maradt.

A halálra ítéltet a végrehajtás előtt a beestelenítő veszőzéssel rabszolgává alacsonyították.

Nőszemély bizonyos esetekben rabszolgával való fajtalankodás büntetéseül rabszolgává vált.

Több esetet nem tudunk, a melyben ius civile rendelkezései alapján szabadon született, ingenuus, római polgár rabszolgává lehetett. És mit látunk ez esetekből?

Azt, hogy a ki adjudicatio következtében lett rabszolgává, mint ilyen külföldre került, tehát nem vált római rabszolgává; éppen úgy nem az, a kit a consul vagy az állam politikai vétségért eladott. Ezek tehát nem tartoznak ide, mert itt római rabszolgáság forog kérdésben.

Tudjuk jól, nem is hallgatjuk el, hogy vannak romanisták, a kik azt állítják, hogy az említett fajú rabszolgák Rómában is maradhattak. Nem lehet bebizonyítani határozott adattal sem azt hogy igen, sem azt, hogy nem. Az adatok azonban annyit mégis bizonyítanak, hogy rendszerint külföldre adták el, a Rómában maradás tehát, ha elfogadjuk is, csak rendkívüli kivételes eset, a mely nem szolgálhat jogelv bebizonyítására.

A fiu, a kit az apja eladott, külföldön lett rabszolga. Ez se volt tehát római rabszolga, nem tartozik ide.

Az a 20 évesnél idősebb ingenuus, a ki csalárd szándékkal engedte magát eladni, rabszolga maradt, még pedig helyt Rómában, ez tehát római rabszolga lett. De éppen ez bizonyít leg-erősebben F. állítása ellen. Ugyanis a csalárdság itt éppen abban állott, hogy az illető magát rabszolgának mondta, ez pedig csak ott történhetik, a hol már vannak rabszolgák, még pedig tetemes számmal. Ilyenekből tehát nem állhatott elő az első rabszolga.

De különben is egész általánosságban tekintve a dolgot, az: kell feltennünk, hogy ha az adjudicatio vagy addictio egyenesen rabszolgává tette volna az addictus-t, az az, abba a jogi vagy ha úgy tetszik jogtalan állapotba helyezte volna, a melyet servitus-nak mondanak, éppen F. felfogása szerint, ennek a jogi állapotnak már léteznie kellett volna. Hát lehet valakit várfogságra itélni, ha nem csak vár nincs sehhol, de még csak azt se tudják, hogy létezik valami olyas, a mit várnak neveznek? Vagy tán úgy képzeli F., hogy a praetor az addictioval csak azt jelentette ki, hogy miután az adós nem tud fizetni, oda adom neked hitelező, hogy, ha másként nem tudsz pénzedhez jutni, dolgoztasd le vele tartozását; mert hiszen ez nem csak

elfogadható feltevés, hanem némely jogász szerint csakugyan ez volt az eredeti római felfogás. Akkor hát nem az addictio tette rabszolgává, hanem abból a jogából a hitelezőnek, hogy adjudicált adósát munkára kényszeríthette. fejlődött volna lassanként a rabszolgaság De mi módon? kérjük, ugy hogy a hitelező önkényesen és bitorlással kiterjesztette, tágította a maga jogát, önhatalmából megfosztotta addictusát azoktól a polgári jogaitól, a melyeket a birói ítélet még meghagyott neki, és az így egyesek önkénye által előállott tényleges állapotot a polgári törvény utólagosan szentesítette? De hiszen ez a ius civile körében a jogász felfogása szerint lehetetlen!

Nincs is abból semmi! Ellenkezőleg. Meglevén már az az eszme, hogy egy embert lehet ugy megfosztani minden jogától, hogy megszűnik ember lenni és „marha“-számban*) van, mint ilyen pedig tulajdona, mancipiuma, lehet valakinek, ugy jöhet létre az a gondolat, hogy ítéletesen egy embert ily állapotra lehet kárhoztatni.

Min is alapszik a ius civile által szabályozott peres eljárás, honnan ered az az eszme, hogy ott is, a hol a jogi kérdés nem vitás, még is per útján keres és lel valaki igazságot. Fejtse csak meg nekünk a jogász, hogy mi szükség van perre ott, a hol nincs controversia? A. azt mondja B.-nek, te nekem tartozol! B. azt feleli, igenis tartozom. A. fizess hát! B. elismerelem, hogy fizetni kell, teljes szivemből akarok is fizetni, nem kívánod te anynyira megkapni a-pénzedet, mint a hogy én óhajtom megadni, de nincs miből! Mért megy e két ember a bíróhoz? Kétségen kívül nem a jogi kérdés eldöntéseért, hiszen ez nem is forog fenn köztök. Vagy tán kielégítést keres a felperes hitelező a bírónál? Ha csakugyan nincs az adósnak, a bíró se tud tőle elvenni semmit. Azt csak nem lehet feltenni rendezett államban, hogy a bíró tiszte boszut állani az adóson a hitelezőnek okozott kárért. Mi azt hiszszük, hogy az ilyen per alapeszméje mindig az, hogy ha nagyon megerőtetné magát az adós, ha komolyan és igazán járna utána, még is csak tudna valami módot találni hitelezője kielégítésére, és az ő bevallott tehetetlensége a végin mégis csak palástolt nem akarás. Kényszeritni kell tehát rá, hogy tegye meg kötelességit. Hát ha ő alattomban elrejtette vagyonát, oda adta másnak, hogy őrizze meg számára, a mig a hitelező belenyugszik a veszteségébe és talán lemond követeléséről, a melyet ugy se tud felhajtani. Erre legjobb kényszereszköznek látszott az adóst oly nyomorult és szégyenletes helyzettel fenyegetni, a melyből nem csak maga

*) A „marha“ szót itt abban a régi jelentésében használtuk hogy = ingóság.

igyekezett minden áron megszabadulni, hanem rokonai, baráti, polgártársai a lehető legnagyobb erőfeszítéssel fognak törekedni, hogy kiszabadítsák.

És ha a végin e kényszer eszközök nem vezettek célra, a törvény levette oltalmazó kezét arról az emberről, a kinek megmentésére nem jött senki, oda adta a hitelezőnek, hogy csináljon vele a mit tetszik. Ha gondolja, hogy valamiképp még húzhat valami hasznot belőle, dolgoztassa, ha bosszút akar állani rajta, ölje meg, akár valósággal, akár csak polgárilag, eladván őt rabszolgaságba, de ez utóbbi esetben feltette, hogy a botrány elkerülése végett külföldre fogja eladni.

Ha figyelmesen végig nézünk azokon a törvényes intézkedéseken, a melyek az addictus adós állapotát szabályozzák, világosan látjuk, hogy a római jogfelfogás az addictus-t nem tekintette servusnak, nem fosztja meg minden jogaitól, fentartja számára az ő teljes polgárjogát a kiszabadulás esetére, gondoskodik ellátásáról a fogság ideje alatt, mindenképpen alkalmat kíván neki nyújtani, hogy akár maga magát, akár más kiválthassa. Szóval meglátszik, hogy az az egy körülmény is, a mely F. felfogása mellett bizonyíthatna, inkább azt engedi feltenni, hogy a törvény nem is engedte volna meg a rabszolgaságba eladást, ha akkor, a mikor a törvény létre jött még nem létezett volna rabszolgaság Rómában.

Ezen az úton tehát nem jutunk a római rabszolgaság *ius civile*beli eredetéhez.

Ugy látszik érezte is ezt F., és azért más úton igyekszik célhoz jutni. Okoskodni kezd jogelméletek felett, és kiinduló pontul oda állit egy *petitio principii*-t, azt vitatván, hogy felfogása mellett az is bizonyít, hogy csak is e felfogás alapján lehet könnyen kimagyarázni azt a különbséget, a mely a rabszolgákkal való bánásmódban a római írók tanutételei szerint a korábbi és a későbbi időben mutatkozik, és hogy azok a jogtörténészek, a kik nem állanak e téren, kénytelenek ahhoz az állításhoz folyamodni, hogy a római rabszolgaság nem teljes *negatio*ja a jogi alanyiságnak, és hogy a római jogászok abbéli állítása: *in servorum condicione nulla est differentia*, egyszerűen nem igaz.

De azt a következtetést nem bírjuk bővebb magyarázat nélkül megérteni. A mit fennebb erre nézve magunk is vitatunk nem azt tette, hogy a rabszolgaság nem teljes *negatio*ja a jogi alanyiságnak, hanem azt, hogy e teljes *negatio* nem végleges, nem megmásíthatatlan állapot, mert a rabszolga is visszanyerheti jogi alanyiságát. Nem tagadtuk ezt a tételt: *in servorum condicione nulla est differentia*, csak korlátoljuk az ő

valóságos jelentésére, a mely azt mondja: a rabszolgák jogi állapota azonos, de nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy ez az azonos jogi állapot idők folytán valamennyi rabszolgára nézve egyformán és egyenletesen ne módosulhasson, meg ne változhassék. Sőt miután a jogi állapotok, akár miből származtatjuk is, emberi intézmények, már mint olyanok szükségképpen változandók, módosíthatók, fejlődhetnek párhuzamosan az emberiség értelmi és erkölcsi fejlődésével.

A 9-ik pontban ismét találkozunk avval az állítással, hogy a rabszolgaság egy a priori jogi állapot, mivel az általános emberi állapottal ellenkezik.

De itt kétkedni kezdünk, vajjon helyesen értjük-e, mit jelent F.-nál e kifejezés: a priori jogi állapot, ha úgy értelmezzük, hogy oly jogi állapot, a mely csak azután jött létre, miután jogviszonya már elméletileg meg volt állapítva és szabályozva? Mert ha úgy érti, mi mint történetbuvárok és régészek azt mondjuk a jogásznak, hogy az, a mit ő a priori jogállapotnak mond, egy hypothesis, a mely a valósággal homlokegyenest ellenkezik. A tiszta speculatív jogelmélet terén tán lehet használni, a jogtörténelem kutatásaiban okvetetlenül tévutra vezet, mivel egy *λογος ανωτερον*-t foglal magában. Hiszen már maga a „jog“ fogalma nem lehet a priori fogalom. Nem ismételjük erre nézve, a mit fennebb már elmondottunk, hogy t. i. tapasztalatilag az emberi fejlődés folyamában mindig a tényleges állapotok teremtik a jogokat és nem megfordítva.

Ha pedig nem helyesen értelmezzük, az egész a priori jogállapot fogalma nem is tartozik ide.

A mi most következik tiszta elmélkedés, a melynek jogi fejtegetéséhez nem szólunk semmit, mert a mi tanulmányaink körén kívül esik. Csak az eredményt vesszük úgy, a mint F. maga vonja ki okoskodásából. Ha jól értjük, ebből áll. A római családfő abszolút hatalma nem csak családja vérség szerint való tagjai, hanem háza összes népe felett az ősi időben a „manus“ kifejezéssel van jelölve; ez alanyi manusnak megfelel mint objectum a „mancipium“. A manus-sal felruházott dominus viszonya a rabszolgájához = mancipiumjához ezen az abszolút hatalman alapszik, a mely semmi sem egyéb, mint a legtagasabb és legkimerítőbb értelemben vett tulajdonjog. Tulajdonjog pedig tételes joron alapszik, az az ius civile, és itt annál is inkább, mivel a patria potestas = manus Gaius világos szavai szerint ius proprium civium Romanorum. Tehát világos, hogy a rabszolgaság Rómában ius civile szerinti jogállapot.

Már engedelmet kérünk, vajjon a jogász előtt azonos fogalom-e a rabszolgaság vagy, hogy ne láttassunk ferdíteni, a

római értelemben vett rabszolgaság mint jogállapot, vagy jogi helyzet, és az a viszony, a melyben az egyes rabszolga áll az ő gazdájához és viszont?

Értsük meg egymást jól! Rabszolga van mindenütt az ismert ókori világban, és a rabszolganak mint ilyennek mindenütt van gazdája, ura, a ki rendelkezik felette mint tulajdonos. Rómában is vannak rabszolgák, ott is van a gazdának tulajdonjoga a rabszolgájához. Ha már most bé tudnók bizonyítani, hogy a római gazda tulajdonjoga az ő rabszolgájához különbözik a más nemzeteknél e tekintetben divatozó tulajdonjogtól, egy sajátságos fajjá válik a római rabszolga, és minthogy a különbség csakis a római *ius civile* tételeiből származhatik; tehát a római rabszolga viszonya az ő gazdájához, a melynek sajátságos volta teszi éppen azt, a mit szoros értelemben római rabszolgaságnak nevezünk, a római *ius civile*ből ered. Már pedig ez a sajátságos viszony a *manus* kifolyása, a mely mint *patria potestas* világosan *ius proprium civium Romanorum*, egyebütt ily *potestas patria* nincs, tehát be van bizonyítva, a mit bizonyítani akartunk. Reméljük így fejeztük ki helyesen F. eszmejárásának alapvonását,

Csakhogy itt is megakadunk, a mikor e következtetésben keressük azt a folytonosságot, a mely egyedüli biztosítóka a helyességnek. Lássuk:

Elfogadva azt az állítást, hogy a római *patria potestas* az ős időben a *manus* kifejezéssel volt jelölve, és hogy e *manus* csakugyan nem egyéb mint az abszolút tulajdonjog, mégis azt kérjük, hogy ez a római tulajdonjog, az a *ius Quiritium*, a melylyel csak római polgár lehetett igaz és törvényesen elismert tulajdonosa valaminek, csak is a rabszolgára vonatkozott? Nem! Egy egész sora a tárgyaknak esik a specialis római tulajdonjog alá, úgy nevezték e tárgyakat: *res mancipi*. Nincs szükségünk itt annak a fejtegetésébe bocsátkozni, hogy melyek azok a birtoktárgyak, a melyek a *res mancipi* sorába tartoztak, és mért estek csak is ezek ez osztályba. Csak a tényt említjük, hogy a római polgár összes vagyona két részre oszlott, az egyikben voltak a *res mancipi*, a másokban a *res nec mancipi*. Itt tehát csak az jó tekintetbe, hogy Rómában a rabszolga a *res mancipi* sorába tartozott. Hogy oda tartozott, ez kétségen kívül a *ius civile* rendelkezésének következménye. De itt ismét a *prioritas* kérdése nyomul előtérbe, és azt kell kérdeznünk: vajjon a római rabszolga azért volt-e rabszolga, mivel a *res mancipi* közé sorakozott? vagy pedig azért sorozták s *res mancipi* közé, mivel rabszolga volt?

Távol van tőlünk a legkisebb ironia is. Önkénytelenül tol-

ja fel magát az a kérdés, hogy vajjon a bos arator, az ekevo-nó ökör vagy bika, azért volt e bika, mivel res mancipi volt, vagy azért lett a res mancipi közé sorozva, mivel ökör vagy bika volt? Azt hisszük a felelet nem kétes.

Minden lénynek vagy tárgynak, a mely valamiképpen bár mi viszonyba jó az emberhez fejlettsége akármely korában és fokán, mindenek előtt a maga természetes minősége és mivolta foly bé a viszony alakulására. A tulajdonjog alapfogalma e természetes viszony egyenes kifolyása. De a mint a társadalom fejlődvén, az egyeseket mind szorosabb kapcsolatba hozza egymással; a surlódás, a mely e szorosabb kapcsolatnak okvetetlen következménye, elkerülhetetlenül szükségossé teszi, az egymással összeütközésbe jöhető jogokat, éppen az összeütközés lehetőségének elhárítása czéljából, szabályok által korlátozni és rendezni, és e szabályok alkotják a ius civile-t. Itt is tehát látjuk, hogy a ius civile nem teremt jogokat, nem létesít jogállapotokat, hanem a tényleg már létező jogokat és jogállapotokat szabályozza. Illusztráljuk a dolgot egy példával. Az aranyak mog van a maga csereértéke, és ez értéket első sorban a maga természetes tulajdonainak köszöni, csak másodsorban annak a körülménynek, hogy az emberek e tulajdonságokat felfedezvén, ezek alapján tették az érték képviselőjévé. Így volt az arany csere eszköz és érték képviselője már abban az időben, a mikor még senkinek se jutott eszébe pénzt veretni. És mit csinál a pénzverés az arannyal? Meghatározott mekkoraságu darabokba alakítja, a melyeknek éppen azért, mivel mekkoraságok meg van határozva, határozott értékek is van; aztán bélyegot tesz rájuk, a mely e meghatározott értéket jelzi, még pedig egy bizonyos egység alapján, a mely éppen ott, a hol a pénzt verik, éppen megszokott, mondjuk törvényes egysége az értéknek. És mi ennek a következménye? Az például, hogy ugyanegy értékű darab aranyak a neve Franciaországban 20 frank, Olaszországban 20 lira, Ausztria-Magyarországon 8 forint; de ezek a különböző kifejezések nem jelölnek különböző értékeket, hanem valamennyien ugyanazt az azonos értéket. Már most gondoljuk meg, hogy e pénzdarab mit köszön a ius civile-nek, mit nem? Azt, hogy értéke van, nem! Ezt a naturalis ratio teremti; azt, hogy mekkora? azt sem, ez ius gentium, mert Francia-, Olaszország, Belgium, Helvetia, Ausztria-Magyarország omnes peraeque ugyanazon mekkoraságban állítják elé, és ugyanazon értékben fogadják el. A ius civile tehát csak a nevet adja neki, és ez a név anynyira nem teremti az értékét, hogy még nincs is semmi befolyása rá, csak egy formát teremt, a melyben ez érték kifejezésre jut.

A rabszolga, rabszolga; ugy Romában mint egyebütt. Ha a ciliciai kalóz rabszolgákat árul a vásáron, a szerint a mint római polgár veszi meg, vagy karthagói kereskedő, vagy egyiptomi földbirtokos, lesz belőle római, karthagói vagy egyiptomi rabszolga, a nélkül, hogy e metamorphosisra a római *ius civile*-nek legkisebb befolyása volna. Ha megfordítva a római polgár a maga rabszolgáját eladja Germaniába, Gálliaiba vagy Etruriába, a római rabszolga azonnal germán, gallus vagy etrusk rabszolgává válik, és ezt a római *ius civile* nem tudja megakadályoztatni. Csak Rómában és római területen rendelkezik róla a római *ius civile*, és mért? Azért, mivel egy római polgár tulajdona, de nem azért, mivel rabszolga. Avval tehát, hogy valaki miért rabszolga, vagy nem rabszolga, semmi köze a *ius civile*-nek; csak miután rabszolga, és mint ilyen római polgár tulajdona, esik a római *ius civile* hatás körébe. Az hogy a rabszolga állapota egy *contra naturam* állapot, éppen *naturalis ratio* mutat és nem *civilis ratio*.

De hiszen mi laikusok vagyunk, idegenek a jogtudomány Izraél földjén! Hadd szóljon helyettünk egy jogász tekintély, még pedig olyan, a melyet kifogásolni nem lehet. Beszéljen maga az öreg Gaius.

A mikor Gaius a római patria potestasról beszél, a gondos és pontos jogász nem mulasztja el figyelmeztetni olvasóját, hogy itt egy specialis római intézménnyel áll szemben, mondván (I, 55) *quod ius proprium civium Romanorum est: fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus*. Ellenben (I, 52) a hol a rabszolgák feletti hatalomról beszél, éppen oly világosan mondja: *quae quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitae necisque potestatem esse, et quodcumque per servum adquiritur, id domino adquiri*. Nekünk e két idézet teljesen elegendő bizonyosság arra, hogy a római rabszolga jogi helyzete semmit sem különbözött a más rabszolgáétól, a hol rabszolga volt, apud omnes peraeque gentes, éppen abban a viszonyban állott a gazdájához, a melyben a római rabszolga, és ha ezt a helyzetet a római *ius civile* szabályozta, itt nem volt eredeti, hanem átvett egyszerűen egy jogállapotot a *ius gentium*ből, és még csak nem is módosította, mert nem látta szükségesnek.

A patria potestásnak római sajátos volta abban a körülményben fekszik, hogy a római *ius civile*, oly okokból, a melyek kiderítése nem tartozik ide, ezt a *ius dominii*-t, a mely a paterfamilias-t egyebütt csak is rabszolgáival szemben illeti meg, kiterjeszti háza arra a népeire is a melyek nem rabszolgák. Ez *ius proprium civium Romanorum*.

A római rabszolga viszonyában az ő gazdájához nem volt ellenben semmi oly sajátosság, oly különöz, a mi szükségképpen a *ius proprium civium Romanorum* a priori rendelkezését felteszi. A római *ius civile* egyszerűen meghonosította Rómában a *ius gentium* egy intézményét; és vajjon miért? Azért mivel *ius gentium* a rabszolgaság már teljesen kifejlődve létezett akkor, a mikor Róma alapult. Nincs kétség benne, hogy az első telepések a *mons Palatinus*on, a *Roma quadrata* első alapítására egyesült jövevények már hoztak magokkal rabszolgákat, a kiket *ius gentium* birtak. Az első ősrómai polgárnak elébb volt *servusa* mint római *civitas*-a, és e *servussal* szemben elébb volt *dominus*, mint Romával szemben *civis Romanus*.

Régészeti tanulmányaink alapján tehát mi még mindig azon a véleményen vagyunk, hogy a római rabszolgaság éppen úgy mint minden más rabszolgaság a *ius gentium*ból veszi őz eredetét. Ha F. evvel szemben azt mondaná, hogy miután a *ius civile* saját vallomásunk szerint itt magáévá tévén a *ius gentium* egy intézményét, az illető *civitas* körében már nem lehet többé *ius gentium*béli intézménynek tekinteni azt az intézményt, hanem *civile*belinek, lehet neki igaza mint jogásznak. Csak azt ne vitassa, hogy az intézmény első keletkezése egy a *ius civile* által a priori megállított jogállapotban gyökerezik, hanem ha azt nem akarja velünk elhíttetni, hogy a mi nem *ius civile* az általában nem is *ius*.

Finá'y Hen'k.

A körmöczi régi kamara és grófjai

Erisszó Páltól.

Akad. Értekezések VIII. köt. X. szám. 1879. Budapest 1880. M. Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalában. 8-r. 64 l. Ára 40 kr.

Ismét egy oly kiadvány fekszik előttünk Akademiánk II. osztálya értekezései közt, a melyre véghetetlenül hajos ítéletet mondani. Czime, a körmöczi kamara és grófjai történelmét keresteti velünk, természetesen a füzet csekély terjedelméhez mérten, vagy tömör összeállításban, vagy rövid vázlatos kivonatban. E helyett találunk a füzet utolsó 5 lapján egy névsort, a melyben minden név után egy hivatkozás van a körmöczi városi levéltárban leledző egy vagy több oklevélre, a mely diplomatikai bizonyágot tesz a mellett, hogy a név tulajdonosa az eleibe tett évben csakugyan kamara gróf volt Körmöczbányán, illetőleg bányabíró vagy bányász hivatalnok, a megelőző 59 lapnyi